

Sigurd Rysstad

Globale utfordringer: mål, synergier, trade-offs og dilemma

Hva er økonomi og hva gjør økonomer?

-Økonomi er læren om hvordan man bør anvende knappe ressurser – både arbeidskraft, kapital og naturressurser. En økonomisk utdannelse skal gi studenter «redskaper» som kan brukes til å identifisere hvordan man – ideelt sett – mest mulig effektivt kan bruke tilgjengelige ressurser, for å nå ulike typer mål.

Økonomer finner man i alle typer virksomheter; i næringsliv, offentlig forvaltning, frivillige organisasjoner og internasjonale organer. Mange er ansatt i bedrifter av ulike typer, og bruker sin kompetanse til å hjelpe bedriftene med å nå deres resultatomål. Andre jobber i ulike typer offentlige virksomheter (utdanning, helse, infrastruktur etc.), og deres oppgave er å bidra til at det produseres mest og best mulige tjenester til landets befolkning gitt de ressurser politikerne avsetter til ulike typer formål. I departementer og direktorater jobber det økonomer som gir råd til politikere om hvor mye midler som bør avsettes til ulike typer «gode» formål, hvordan disse midlene kan anvendes på en best mulig måte, og eventuelt hvordan myndighetene kan fremskaffe disse midlene – gjennom ulike typer beskatning av bedrifter og husholdninger – på en måte som har minst mulig uønskede effekter på produksjon og inntektsfordeling. Vi finner også økonomer i ulike typer ideelle organisasjoner, for eksempel bistands- eller miljøvernorganisasjoner, og noen velger å bruke hele eller deler av sitt arbeidsliv i internasjonale organisasjoner, for eksempel i FN-systemet. Disse arbeider for å realisere ulike typer mål på flernasjonalt eller globalt nivå.

Mange økonomer bruker storparten av arbeidsdagen på å samle inn og *analysere* informasjon, og *kommuniserer* deretter til andre (oppdragsgivere, medarbeidere e.a.) hvilke tiltak de mener bør eller skal gjennomføres. Andre arbeider mer *operativt*, og bruker mesteparten av tiden på å gjennomføre tiltak, og skal – ideelt sett – bidra til at virksomheten drives på en måte som sikrer at de knappe ressursene virkelig anvendes slik at det gir best mulig måloppfyllelse for virksomheten.

Alle mennesker tenker og tar beslutninger basert på modeller – dvs. forenklede forestillinger – om hvordan «verden» henger sammen. En økonomiutdannelse gir studenter en innføring i, og trening i å bruke, *vitenskapelig* funderte modeller av ulike sider av virkeligheten. Og disse redskapene anvendes for å bidra til å realisere ulike mål på *individ-*, *bedrifts-*, *organisasjons-* eller *samfunnsnivå*.

Økonomer må (også) forholde seg til globale mål og «tenke globalt»

I dette kurset skal vi ta utgangspunkt i mål på *globalt* nivå, nærmere bestemt FNs 17 bærekraftsmål. Disse skisserer i korte trekk hvilke sosiale, økonomiske og miljømessige mål verdens ledere har forpliktet seg til å arbeide for å nå. Klarer vi i fellesskap å nå disse målene, vil vi sikre en god utvikling for dagens befolkning i alle deler av verden, samtidig som vi ikke forringer mulighetene for et godt liv for framtidige generasjoner.

Dette er ambisiøse mål, og vil kreve både politiske endringer på nasjonalt og overnasjonalt nivå (for eksempel klimatiltak), men også målrettet innsats fra hver enkelt av oss som forbrukere og medarbeidere i ulike typer virksomheter.

Virkeligheten er kompleks, og det er som regel ikke åpenbart hvilke tiltak som mest mulig effektivt vil bidra til å realisere hvert enkelt mål. Desto mer komplisert blir bildet – eller modellen som skal representere virkeligheten – når vi prøver å ta hensyn til at det ofte er betydelige avveingsproblemer mellom mål – *trade-offs*. Man kan kanskje iverksette et tiltak som bidrar til å realisere et mål, men samtidig svekke måloppnåelsen på andre områder. I en del tilfeller er det imidlertid synergier mellom mål. Dersom man bidrar til å nå ett mål, fører dette kanskje samtidig til bedre måloppnåelse på andre målområder.

Skal vi nå de ambisiøse bærekraftsmålene – i en verden med knappe ressurser – må vi bli flinke til å identifisere mulige eller sannsynlige effekter av ulike tiltak, trene oss i vanskelige avveingsproblemer, eller dilemma, og prioritere dem som alt i alt – *trade-offs* og synergier tatt i betraktning – bidrar til å nå målene på en mest mulig effektiv måte.

Synergier, trade-offs og dilemma – også på det personlig plan

La oss et øyeblikk forflytte oss fra det globale- til individnivå. Vi har alle en rekke ulike typer personlige mål; noen er kortsiktige og andre krever en lang tidshorisont for å la seg realisere. Også på det personlige plan tas en rekke beslutninger der det både er avveingsproblemer mellom ulike mål og kanskje også synergier mellom mål.

Det kan ofte være slik at et tiltak som gir negative effekter på kort sikt, kan gi positive effekter på lang sikt, eller omvendt. En langsiktig *investering*, for eksempel en utdanning, innebærer per definisjon en forsakelse på kort sikt, for å oppnå en forventet positiv avkastning på lang sikt. Dere må for eksempel belage dere på å bruke mange timer per uke til studier, tid dere ellers kunne brukt til inntektsgivende arbeid. Og må dermed forvente et annet forbruksmønster enn venner og bekjente som velger å gå direkte ut i arbeid etter videregående. Denne investeringen gjør dere fordi dere tror at en god og relevant utdanning, vil bidra til å gi dere et bedre liv, blant annet bedre karriere- og inntektsmuligheter, etter endt utdanning. Mange av dere vil riktignok i ettertid oppsummere at studentlivets forsakelser (mange timer til studier og lavere forbruk) er beskjedne sammenlignet med studentlivets gleder (for eksempel interessante diskusjoner, tilfredsstillelsen over å tilegne seg innsikt på viktige områder, sosiale fellesskap, mye moro), men det er bokstavelig talt en annen skål. Vi forutsetter her at utdanning innebærer forsakelser, og at utdanningsvalg bør betraktes som investeringsbeslutninger.

Mens det står på som verst – mye pensum som skal leses, forelesninger skal følges, gruppeoppgaver innleveres, eksamener skal forberedes og gjennomføres etc., samtidig som dere kanskje må forsake en og annen ferietur, jobbe i helgene etc. – vil dere kanskje lure på om det valgte studiet er en riktig investering. Dere vil stå overfor vanskelige avveingsproblemer. Noen vil kanskje vurdere om de skal avslutte studiene og i stedet ta en fulltidsjobb, eller eventuelt søke seg over på andre studier. Et gammelt ordtak sier at graset alltid er grønnere på den andre siden av gjerdet. Og når utdanningsinvesteringens kostnader

oppleves som ubehagelige, kan det være fristende å hoppe av for å prøve noe annet. Og for all del: Av og til viser det seg i ettertid at det trolig var riktig å foreta denne type kursendringer i livet. Det kan kanskje virke åpenbart at det valgte studiet ikke var det rette for dem. Mange – de fleste? – vil imidlertid stå overfor vanskelige avveingsproblemer; trade-offs mellom «bedre muligheter på lang sikt» og «økt forbruk på kort sikt».

Som regel vil det også være usikkert hvilke karrieremuligheter det valgte studiet vil gi på lang sikt, beslutningen må tas uten å kjenne de ulike alternativenes konsekvenser. Mange av utdanningens konsekvenser lar seg også vanskelig tallfeste, slik at man på en meningsfull måte kan avveie de langsiktige positive effekter opp mot forsakelsene på kort sikt. Hvordan skal man for eksempel tallfeste verdien av at økt kunnskap, og ikke minst bedre evne til å tilegne seg kunnskap på nye områder, gjør livet rikere? Og at dem med lang utdanning statistisk sett lever lengre og har bedre helse enn dem med kortere utdanning? Den positive helseeffekten av utdanning skyldes trolig blant annet at en solid utdanning gjør mennesker bedre i stand til å innhente relevant informasjon og ta godt informerte beslutninger også om faktorer som påvirker egen helse. Det er med andre ord en dokumentert *synergi* mellom samfunnsmessige investeringer i utdanning og befolkningens helse.

Beslutninger om utdanningsvalg er altså eksempler på investeringsbeslutninger tatt under *usikkerhet*, der det heller ikke på en meningsfull måte lar seg gjøre å tallfeste konsekvensene av alle alternativer. Slike avveingsproblemer er eksempler på – for mange – vanskelige *dilemma*.

Folk flest tar også valg der de tar hensyn til andre enn dem selv. Noen er opptatt av hva foreldrene ønsker de skal gjøre, og mange (de fleste?) er opptatt av å bidra til å gjøre verden til et bedre sted å være også for andre enn dem selv. Desto flere hensyn man ønsker å ta, desto vanskeligere blir avveingsproblemene.

Dersom dere for eksempel velger å bruke tid og penger på en lengre reise, blir det mindre tid og penger som kan anvendes til andre hyggelige formål. Feriereiser til fremmede land kan ofte oppleves som personlig berikende. De kan kanskje også resultere i økt innsikt i samfunnsforhold og kulturer i disse land, men samtidig bidra negativt i form av økte klimatiske fotavtrykk. I slike tilfeller vil dere, mer eller mindre bevisst, avveie de positive bidragene til personlig måloppfyllelse mot de antatt negative effektene.

I noen tilfeller lar det seg kanskje gjøre å tallfeste både de positive og negative effektene i kroner og øre, og man kan komme fram til en entydig konklusjon. Det er imidlertid langt fra alltid at det lar seg gjøre å verdsette på en meningsfull måte alle positive og negative aspekter ved et tiltak. Hvordan skal man tallfeste verdien av å såre eller glede en nær venn, et familiemedlem e.l.? Både økonomer og andre vil ofte måtte håndtere *dilemma* der økonomiske analyser i beste fall kan hjelpe en på veien mot en beslutning.

Et skolebokeksempel på et dilemma er programmering av selvgående biler: Det vil kunne oppstå situasjoner der en bil har valgt *mellom* å kjøre rett fram og dermed skade (evt. drepe) noen – for eksempel barn – som plutselig kommer løpende ut i kjørebanelen, og alternativt skade (evt. drepe) «sjåføren» ved å styre bilen rett inn i en fjellvegg for å skåne

barna. Hva skal bilprodusenten gjøre: Programmere den selvstyrende bilen til å skade fotgjengerne og skåne «sjåføren», eller konsekvent sørge for at «sjåføren» kommer best mulig ut av slike situasjoner på bekostning av de myke trafikanter?

Globale utfordringer: Fire systemer og 17 mål

Det er langt fra trivielt å ta gode beslutninger for å nå personlige mål, og det blir ikke lettere å identifisere hva som bør gjøres for å nå globale mål. Vi er overbevist om at det er viktig at våre studenter trenes i å tenke gjennom hvilke utfordringer vi i fellesskap står overfor på det globale plan, og herunder identifisere hva individer, bedrifter eller andre typer virksomheter, bør gjøre for å bidra til en bedre, felles framtid.

Vårt utgangspunkt for dette kurset er som nevnt FNs 17 bærekraftsmål.

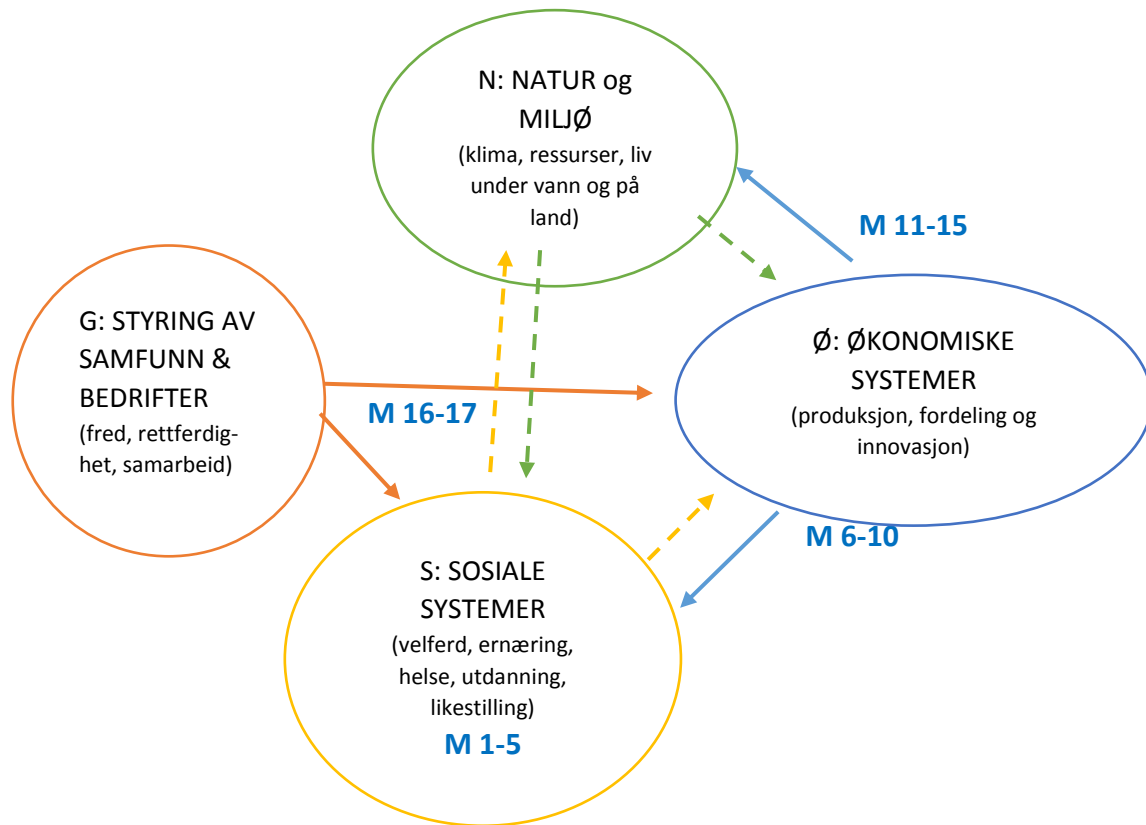
FNs medlemsland forpliktet seg i 2015 til å arbeide for å en økonomisk, sosial og miljømessig bærekraftig utvikling. Vedtaket spesifiserer 17 mål som FNs medlemsstater, bedrifter og frivillige organisasjoner i fellesskap skal bidra til å realisere.

På Klimatoppmøtet i Paris samme år ble det enighet om å arbeide for å redusere utslippene av klimagasser. De fleste land har nå (2018) signert avtalen. (President Trump trakk USA ut av avtalen i 2017).

I Norge blir kanskje bærekraft assosiert med miljømessige utfordringer av ulike typer. FNs bærekraftsmål tar imidlertid utgangspunkt i menneskene, den sosiale pilar. De fem første målene skisserer ambisjoner om å (1) *Utrydde fattigdom* og (2) *Utrydde sult*, (3) *God helse*, (4) *God utdanning* og (5) *Likestilling mellom kjønnene*, i alle verdens land. For å bidra til å nå disse sosiale målene må de tilgjengelige ressursene – naturressurser, kapital og arbeidskraft - nyttes på en god måte. De fem neste målene spesifiserer hva som kreves av bidrag fra den økonomiske pilar for at man skal kunne nå de fem overordnede sosiale målene. De økonomiske systemer må «levere» (6) *Rent vann og gode sanitærforhold*, (7) *Ren energi for alle*, og må ellers produsere en økende mengde varer og tjenester gjennom å tilby (8) *Anstendig arbeid og økonomisk vekst*, slik at mellom annet fattigdom og sult kan bekjempes. For å nå målene om økonomisk vekst forutsettes investeringer i (9) *Innovasjon og infrastruktur*. Videre må inntektene både globalt og internt i hvert enkelt land fordeles slik at det blir (10) *Mindre ulikhet*. For at disse økonomiske mål skal kunne realiseres også over tid, må produksjonen av varer og tjenester foregå på en måte som er miljømessig bærekraftig. FN har vedtatt fem mål for hvilke krav som må stilles for den økonomiske utviklings påvirkning av den tredje pilar, Natur og miljø. Det pekes på at man må utvikle (11) *Bærekraftige byer og samfunn*, bidra til (12) *Ansvarlig forbruk og produksjon*, (13) *Stoppe klimaendringene*, og økonomiens miljømessige fotavtrykk må også dempes slik at man sikrer (14) *Liv under vann* og (15) *Liv på land*.

Grunnleggende forutsetninger for å nå disse 15 målene for sosial, økonomisk og miljømessig utvikling, er gode styringssystemer – *governance systems* – på alle nivå, som kan bidra til (16) *Fred og rettferdighet* og mer effektivt (17) *Samarbeid for å nå målene*.

Figur 1 oppsummerer hvordan de fire ulike systemene samvirker, samt hvor de ulike FN-mål kan plasseres.

Figur 1. Fire systemer og 17 bærekraftsmål